

AGNIESZKA RADZIWINOWICZÓWNA
Ośrodek Badań nad Migracjami
Instytut Socjologii
Uniwersytet Warszawski

SUBKULTURA GANGSTERSKA W MEKSYKAŃSKIEJ
SPOŁECZNOŚCI TRANSNARODOWEJ JAKO PRZYKŁAD
TRANSFERU SPOŁECZNEGO

Wprowadzenie

Gdy w 2012 roku wybierałam się na badania do meksykańskiego puebla, Lilia Adriana Solis Arellano, antropolożka, która wprowadzała mnie w teren, oznajmiła: „Aha, musisz wiedzieć, że w pueblu jest jeden gang. Ale nie przejmuj się, jest niegroźny”. Sformułowanie „niegroźny gang” odczytałam jako oksymoron. Byłam w Meksyku, kraju o wysokich wskaźnikach przestępczości, w którym żartuje się ze wszystkiego prócz gangów, ponieważ działalność wielu z nich zagraża bezpieczeństwu i życiu mieszkańców. Nie było mi do śmiechu. Z drugiej jednak strony, obecność gangu w pueblu wydała mi się intrygująca, dotychczas byłam bowiem przekonana, podobnie jak większość badaczy, że gangi działają w miastach (*Definition and Classification...* 2007: 5; Kowalewski 1994: 25; Nateras Domínguez 2007: 130-140; Vigil 2007: 67). Po przyjeździe do puebla, które w niniejszym artykule określam nazwą San Ángel, zebrałam więcej danych dotyczących „gangu”. Zgodnie z zapewnieniami mojej koleżanki, nie okazał się on grupą przestępczą.

Matutes – bo taką nazwę nosi „gang” – to grupa składająca się z młodych mężczyzn w wieku 15-25 lat. Zakres słownikowy wyrazu *matute* jest bardzo szeroki, co utrudnia nie tylko tłumaczenie nazwy grupy, ale i interpretację jej znaczenia. Słowo *matute* może przyjmować gramatyczną formę rzeczownika

i oznaczać kontrabandę lub nielegalne kasyno. Jako czasownik *matutar* znaczy „przemycać kontrabandę”. Rzeczownik odczasownikowy *matute* oznacza szmuglowanie towaru bądź szpiegowanie. Z kolei jako przysłówek tłumaczony jest jako „cichaczem”. Denominuje działalność niezgodną z prawem, kombinowanie wykorzystujące cudzą nieuwagę. Ze względu na działalność grupy i jej charakter, najodpowiedniejsze wydaje się tłumaczenie *matutes* na polskie „cwaniacy” lub „kombinatorzy”.

Matutes obserwowałam w trakcie pracy w terenie podczas dwóch pobytów badawczych w San Ángel. Choć jestem zwolenniczką obserwacji uczestniczącej jako głównej metody badań terenowych, w tym przypadku musiałam zdać się na „spojrzenie z oddali”. Materiał wykorzystany w niniejszym artykule pochodzi z moich obserwacji, rozmów z kilkoma członkami grupy oraz z mieszkańcami puebla niebędącymi Matutes.

Postawiłam sobie za cel opisanie tej grupy oraz wyjaśnienie, jak doszło do jej powstania. Matutes stanowią przykład istniejącego (i coraz częstszego), choć niedostatecznie wyjaśnionego, zjawiska dyfuzji gangsterskiej subkultury miejskiej na obszary wiejskie. Subkulturę definiuję jako podtyp kultury (Gordon 1947: 40), częściowo wobec niej autonomiczny i tworzony przez jednostki, które charakteryzuje jakaś istotna społecznie cecha (np. pochodzenie, wiek, zawód), dzielące pewien zespół norm i wartości (Paleczny 1997: 71). Subkultura wyrażana jest w postawach jej przedstawicieli oraz w symbolach jej odrębności od kultury dominującej (np. zachowaniach lub ubiorze); dobry przykład stanowi subkultura gangsterska, z właściwym gangsterom kodem odzieżowym i bogatą symboliką. Na meksykańskiej prowincji, w jej nieuprzemysłowionej i skrajnie ubogiej części, dochodzi do powstania grup wzorujących się na północnoamerykańskich gangach (por. López Castro 1985; Smith 2006: 267-308, Carpena-Méndez¹ 2010). Niewystarczające wydaje się założenie, że subkultura gangsterska w niewielkim meksykańskim pueblu upowszechniła się na skutek globalizacji (Smith 2006: 308). Dlaczego bowiem w San Ángel nie przyjęła się żadna inna subkultura, o której wiedzy dostarcza kultura popularna? W niniejszym artykule argumentuję, że subkultura gangsterska została przekazana do peryferyjnego puebla w postaci transferu społecznego (Levitt 2001a, 2001b; Levitt, Lamba-Nieves 2011, 2013). Dociekam, jakie warunki musiały zajść, by do niego doszło, zastanawiam się nad przyczynami wstępowania do gangów w USA oraz na meksykańskiej prowincji, a także wyjaśniam, jakie są różnice między Matutes i gangiem, w którym uczestniczą migranci z San Ángel.

¹ Fina Carpena-Méndez (2010) obserwowała bandy tworzone przez młodych migrantów w pueblu położonym w środkowym Meksyku.

Metodologia badań

Badania dotyczące Matutes stanowią część mojego projektu badawczego, którego przedmiotem są konsekwencje deportacji migrantów do San Ángel. W 2012 roku² oraz na przełomie lat 2013 i 2014 odbyłam dwa pobyty badawcze w pueblu, podczas których przeprowadziłam 150 wywiadów pogłębionych, zarówno indywidualnych, jak i rodzinnych.

Wśród moich rozmówców znaleźli się Pancho i Toribio, byli członkowie gangu w Portland, którzy zostali deportowani do Meksyku. Są oni dla Matutes źródłem wiedzy o gangach w USA. Z oboma mężczyznami rozmawiałam dwukrotnie; wywiady przeprowadzone w 2012 roku były luźno ustrukturyzowane, natomiast w 2014 roku dla obu rozmówców przygotowałam różne scenariusze, które dotyczyły konsekwencji migracji powrotnej do San Ángel, adaptacji do życia w pueblu oraz zmian, które zaszły od pierwszego wywiadu. Dzielenie się swoim doświadczeniem wymaga wyjątkowego zaufania od osób, które były zaangażowane w działalność przestępczą. Dla zapewnienia im anonimowości, zrezygnowałam z podawania ich autentycznych imion i pseudonimów, z tego też względu zatajam również prawdziwą nazwę puebla.

Podczas badań terenowych przeprowadziłam również kilka rozmów z byłymi Matutes. Na moje badania złożyły się także rozmowy z lokalnymi władzami; działalność Matutes była jednym z poruszanych w ich trakcie tematów. Po moim przyjeździe do Polski, wywiady zostały spisane w oryginale (w języku hiszpańskim), a następnie ich treść poddałam analizie wspomaganą komputerowo.

Prowadząc badania, aktywnie uczestniczyłam w życiu społecznym w San Ángel. W rozmowach prowadzonych z mieszkańcami puebla temat Matutes pojawiał się wielokrotnie, zarówno wymieniany spontanicznie przez moich rozmówców, jak i w sposób wywołany przeze mnie. Poniżej przytaczam także fragmenty luźnych rozmów, które często zaczynałam nagrywać w trakcie ich trwania lub zapisywałam ich przebieg w dzienniku.

Pozycja *outsiderki* w pueblu oraz inne opisujące mnie determinanty unie-możliwiły prowadzenie obserwacji uczestniczącej wśród Matutes³. Jak zauważa Malcolm Crick, antropolog prowadzący badania terenowe nie są „maszynami obserwacji pozbawionymi płci kulturowej, wieku, klasy, rasy” (Crick 1993: 3, za de Laine 2000: 98). Ze względu na maskulinizację badanej grupy moja płeć, podobnie jak pochodzenie etniczne i charakterystyki określane przez mieszkańców San Ángel jako rasa, wykluczały moje uczestnictwo w niej. Te warunki determi-

² Półroczny pobyt badawczy w Meksyku (między lutym a lipcem 2012 r.) umożliwiło mi stypendium Rządu Stanów Zjednoczonych Meksyku przyznawane badaczom cudzoziemcom.

³ Historia antropologii zna przykłady udanej obserwacji uczestniczącej w gangach, jak np. prowadzona przez jamajskiego antropologa H. Gayle'a wśród gangu w Kingston oraz w dwóch jamajskich gangach istniejących w Londynie (Campbell 2010: 9).

nują bowiem, jakie role są dla nas dostępne oraz do kogo w innej kulturze mamy dostęp (Gardner 1999: 54; Watson 1999: 6).

Moje interakcje z gangiem były zatem ograniczone. Codziennie w porze suchej, gdy późnym wieczorem wracałam do domu, Matutes zaczepiali mnie, podobnie jak większość młodych kobiet. Zawsze spotykałam ich na rogu skweru, witali mnie zwrotem *Buenas noches* lub *Hello, how are you*; wielu z nich sądziło, że jestem Amerykanką lub że znam angielski. Z reguły odpowiadałam im po hiszpańsku. Ważnym i wstrząsającym doświadczeniem związanym z pracą terenową było moje uczestnictwo w pogrzebie jednego z Matutes, który został zastrzelony podczas imprezy w innym pueblu. Poniżej wspominam o tym wydarzeniu.

Transfery społeczne w transnarodowej społeczności a geneza Matutes

Wyjaśnienie genezy subkultury gangsterskiej w pueblu wymaga przedstawienia charakterystyki społeczności San Ángel. Według najnowszych danych spisowych z 2010 roku San Ángel zamieszkiwało 2600 osób. Używany przeze mnie termin pueblo ma nie tylko emiczny charakter (posługują się nim badani), ale było też stosowane na gruncie nauk społecznych do opisu meksykańskich jednostek administracyjnych liczących powyżej 2500 mieszkańców (Anacka i in. 2011: 73). Nie określam San Ángel mianem wsi, ze względu na względnie dużą liczbę mieszkańców oraz rozbudowaną organizację polityczną. Ta wiejska gmina (*municipio*) ma burmistrza (*presidente*)⁴ i radę gminy (*ayuntamiento*).

Zlokalizowana na południu Meksyku Oaxaca jest najuboższym stanem kraju (Bailón Corres 2010: 280). W regionie Mixteca Baja, w którym położone jest San Ángel, dominuje rolnictwo o małej towarowości nastawione głównie na własne potrzeby. W okolicy nie powstały żadne zakłady przemysłowe, które mogłyby zaoferować mieszkańcom puebla miejsca pracy. Najbliższe duże miasto (Huajuapán de León) znajduje się w odległości około półtorej godziny jazdy od San Ángel (fot. 2). Dla wielu rodzin z San Ángel strategią w walce z ubóstwem stała się mobilność wewnętrzna i migracje zagraniczne. Emigracja z puebla do USA zaczęła się w latach 50. XX wieku, jednak masowy charakter przybrała w latach 90. Wiele rodzin, na skutek nieposiadania dokumentów upoważniających do wjazdu na terytorium USA, przekroczyło granicę pieszo bez wymaganych pozwoleń, a przy wyjazdach najmłodszych dzieci na przejściach granicznych używano cudzych dokumentów. Większości dotychczas nie udało się uregulować swojego statusu migracyjnego.

⁴ W Meksyku na określenie najwyższego stanowiska w gminie wiejskiej (*municipio*) używa się terminu *presidente* (prezydent), stosując jednak słowo „burmistrz”, w języku polskim bardziej odpowiednie w tym kontekście.

Moment zwrotny w historii emigracji z San Ángel stanowił 2008 rok. Zaostrożenie kontroli na amerykańsko-meksykańskiej granicy w znacznym stopniu utrudniło przedostanie się do USA imigrantom nieposiadającym wizy. Tym samym niemożliwa stała się realizacja marzeń wielu mieszkańców puebla o emigracji. Wiele osób, które dotychczas realizowały cyrkulacyjny model migracji⁵, zdecydowało się na pozostanie w USA (Smith 2006: 273). Inną konsekwencją zaostrożenia amerykańskiej polityki migracyjnej była deportacja z USA wielu migrantów pochodzących z San Ángel. Znaczna część deportowanych osiadła w San Ángel.

Chociaż obecnie meksykańsko-amerykańska granica stanowi fizyczną barierę uniemożliwiającą ponowne spotkanie członkom wielu rodzin, migranci czują się związani z pueblem. Społeczność pochodząca z San Ángel ma transnarodowy (lub, bardziej precyzyjnie: transpaństwowy⁶) charakter. Pomimo geograficznego dystansu dzielącego migrantów od puebla, czują się oni członkami społeczności z San Ángel i za takich są uważani przez jego mieszkańców (por. Levitt 2001a: 3). Ponad granicą państwową społeczność San Ángel wytworzyła przestrzeń transnarodową (Faist 2000)⁷. Kontakt między członkami społeczności odbywa się w sposób niezapośredniczony (w przypadku wizyt) lub za pośrednictwem urządzeń telekomunikacyjnych. Sytuację członków społeczności San Ángel dobrze opisuje definicja transnarodowości sformułowana przez Daniela Hiernaux-Nicolas i Margaritę Zárate Vidal:

Szczególny stan relacji społeczeństwo – przestrzeń – kultura, który zrywa z tradycyjnym modelem zamieszkiwania w jednym państwie, jednoznacznej przynależności do jednego społeczeństwa oraz kulturowego przypisania ograniczonego do miejsca pobytu i do społeczeństwa pochodzenia (Hiernaux-Nicolas, Zárate Vidal 2008: 11).

Mieszkańcy puebla na bieżąco śledzą życie migrantów. Docierają do nich informacje o wstępowaniu do gangów przez młodych mężczyzn. Dwie kobiety – Zita (teściowa) i Olivia (synowa) opowiedziały mi, jak dowiedziały się, że kilku migrantów pochodzących z San Ángel było członkami gangów.

Zita: Tinaco miał [w USA⁸] gang. Opowiedział mi o tym mój brat. Bo mój brat mieszka tam, gdzie mieszkał Tinaco. W Portland.

⁵ Nie osiedlały się one na stałe w Stanach Zjednoczonych, a ich najbliższa rodzina (często partnerka i dzieci) pozostawała w Meksyku. Migranci cyklicznie, raz na 2-3 lata odwiedzali San Ángel.

⁶ Według Thomasa Faista określenie „transpaństwowy” jest bardziej precyzyjne w odniesieniu do społeczności istniejących w więcej niż jednym państwie, jednak – jak dostrzega ten badacz – termin „transnarodowy” lepiej przyjął się w dyskursie naukowym (Faist, Fauser, Reisenauer 2013: 9).

⁷ Przestrzeń transnarodową definiuję za autorem tego pojęcia jako „względnie stałe, trwałe i gęste więzy wychodzące poza i w poprzek granic suwerennych państw” (Faist 2000: 197).

⁸ Wszystkie uzupełnienia w nawiasach kwadratowych pochodzą od autorki artykułu.

Olivia: I wiesz, kto jeszcze był członkiem jego gangu? Brat Rodriga.

Zita: I Rodrigo. Rodrigo też.

Badaczka: Oni byli w tym samym gangu?

Olivia: Tak.

Badaczka: Domingo [brat Rodriga] i Ismael?

Zita: Nie, Ismael nie.

Olivia: Ismael też! Też, bo Emilia pokazała mi zdjęcia, na których byli oni
wszyscy.

Zita: Czyli oni trzej.

Badaczka: I Tinaco był ich liderem?

Zita: Jego brat, ale jak się nazywa jego brat?

Badaczka: Pancho.

Wszyscy mężczyźni, których imiona i przydomki padają w cytowanej powyżej rozmowie, mieszkają obecnie w San Ángel. Jako nastolatki wyjechali do Stanów Zjednoczonych i osiedlili się w Portland, gdzie zaangażowali się w działalność miejscowego gangu o nazwie South Side 13; część została deportowana do Meksyku, inni przyjechali do rodzinnego puebla z innych powodów. To wśród migrantów w Portland w stanie Oregon jest najwięcej gangsterów. Jak ilustruje powyższy dialog, informacje o tym, co dzieje się w USA, mieszkańcy San Ángel zdobywają od krewnych, którzy telefonują z „północy” lub z fotografii, które przekazywane są ze Stanów Zjednoczonych. W ten sposób członkowie społeczności San Ángel od kilkunastu lat uczestniczą w subkulturze gangów.

Ważnym źródłem wiedzy o członkostwie migrantów z San Ángel w gangach jest aparat kulturowy (Hannerz 2004: 292), w tym serwisy społecznościowe. Za pośrednictwem portalu Facebook młodzież mieszkająca w San Ángel obserwuje życie swoich rówieśników, którzy wyjechali do USA.

Luis w dzieciństwie przyjaźnił się z Andresem, który jako nastolatek wyjechał do USA. Mężczyźni zaczęli się kontaktować przez Facebook. Andrés chciał wiedzieć, co działo się w San Ángel, a Luis pytał go, jak powodziło mu się w USA. Andrés odpowiadał, że dobrze, na swoim profilu umieszczał zdjęcia potwierdzające te słowa. Luis podejrzewał, że kolega z dzieciństwa jest członkiem gangu. Andrés na pewien czas przestał łączyć się z Facebookiem. Jak mówi Luis, ludzie w San Ángel nie wiedzieli, że wkrótce przyjedzie. I nagle pojawił się w pueblu [został deportowany] (fragment dziennika badań terenowych z 13.06.2012 r.).

Wielu młodych mężczyzn, podobnie jak Andrés, umieszcza na swoim profilu na portalach społecznościowych własne zdjęcia z łańcuchami ze srebra lub złota na szyi, czasem na tle kosztownych samochodów, prezentując gesty oznaczające przynależność do gangów. Mieszkańcy San Ángel umieją interpretować te symbole. Rozumieją też, że członkostwo w South Side 13 zapewnia migrantom z San Ángel pieniądze i władzę.

Między San Ángel a miejscami zamieszkiwanymi przez transnarodową społeczność krążą płyty DVD, na których uwieczniane są religijne i społeczne rytuały. Coroczne święto San Ángel jest filmowane, po czym do krewnych i przyjaciół w USA wysyła się płyty stanowiące zapis przygotowań do obchodów, celebrowanych rytuałów i koncertów. Z północy na południe przesyłane są natomiast filmy prezentujące chrzty i wydawane z tej okazji przyjęcia oraz hucznie celebrowane piętnaste urodziny dziewcząt (*quince años*). Mieszkanka San Ángel opowiedziała mi o nagraniu, które obejrzała:

Widziałam film z piętnastych urodzin siostry Pancha, nakręcili go w Oregonie. Na filmie wszyscy mają fajne sportowe samochody. Mają ogolone głowy, ubrania, które noszą: szerokie koszulki, spodnie bermudy, skarpety za kolano. Po co im niby takie skarpety? Żeby chronić się przed komarami? Na zachodzie [USA] chłopaki wstępują do gangów i myślę, że za to ich deportują (fragment dziennika badań terenowych z 7.06.2012 r.).

Działalność przestępcza dla wielu członków gangów kończy się wyrokiem więzienia, a osadzeni migranci nieposiadający dokumentów uprawniających do pobytu w USA są przekazywani sądziemu imigracyjnemu, który może podjąć decyzję o deportacji. Tatuaze sprawiają, że w San Ángel są oni łatwo identyfikowani jako członkowie gangów. Młodzież mieszkająca w San Ángel poznała symbolikę gangów za pomocą aparatu kulturowego. Na przykład deportowany w 2006 roku Toribio ma na plecach wytatuowane swoje nazwisko oraz „South Side 13”, podobnie jak Pancho, który tatuaż tej samej treści nosi na ramionach (fot. 3). Obaj mężczyźni noszą się na gangsterską modłę. Toribio goli włosy prawie na łyso, co jest w San Ángel bardzo rzadko spotykane.

W 2009 roku Pancho został deportowany do Meksyku po sześcioletnim pobycie w więzieniu. Początkowo upijał się codziennie, readaptacja do życia w San Ángel była bardzo trudna. Jego koledzy z dzieciństwa pozakładali rodziny, gdy Pancho mieszkał w USA, i już nie wychodzili wieczorami. Nowymi towarzyszami Pancha stali się nastolatki – młodzi, nieżonaci jeszcze mężczyźni. Po przyjeździe Pancha Matutes uważali go za swojego lidera⁹. Również brat Pancha, Tinaco był w Portland członkiem South Side 13. Zita ocenia, że po przyjeździe do San Ángel Tinaco miał negatywny wpływ na młodzież; mówi, że „przez niego dużo dzieciaków się uzależniło [od alkoholu i narkotyków]”. Mimo wielokrotnych starań nie udało mi się przeprowadzić rozmowy z Tinaco. Pancho i Toribio deklarują natomiast, że opowiadają młodzieży w pueblu o South Side 13 i zwią-

⁹ Smith, który również prowadzi badania w regionie Mixteca Baja, wyjaśnia, że byli członkowie amerykańskich gangów mieli wpływ na pojawienie się gangów w pueblu Ticuani. Wskazuje na migrantów w drugim pokoleniu, którzy zdecydowali o wyjeździe do Meksyku na skutek zagrożenia aresztowaniem bądź zostali tam „wysłani” przez rodziców. Z dala od kontroli rodzicielskiej ci młodzi ludzie chętnie zakładali własne gangi w Meksyku (Smith 2006: 300).

zanych z nim bogactwie, prestiżu i władzy¹⁰. Zapytałam Toribia, czym zajmują się w Portland gangsterzy; zakładam, że podobne informacje przekazuje on młodzieży w San Ángel.

Toribio: Czasem wypijesz piwo, i już czujesz się odważny, już wyskakujesz do innych. (...) Szukasz po prostu bójki, już chcesz mordować, już chcesz robić coś złego, chcesz być chojrakiem, chcesz czuć się dobrze.

Badaczka: Czyli bez konfliktu nie ma gangu?

Toribio: Dokładnie, tak, tak.

Badaczka: Czy można zarobić będąc w gangu?

Toribio: Nie, to raczej strata czasu, to znaczy, wydaje ci się, że to łatwy zarobek, więc szybko wydajesz pieniądze.

Badaczka: I jak można tam łatwo zarobić pieniądze?

Toribio: Sprzedając narkotyki lub kradnąc i napadając na banki, obrabowując ludzi. Sprzedawanie jest najszybszym sposobem, ale gangster nie sprzedaje tak jak diler. Dilerzy zajmują się wyłącznie tym, a gangster idzie na ulicę, napije się, już się skończyły [pieniądze], więc robisz się odważny, żeby szybko skołować pieniądze i znowu je wydać. To robi gangster: broni dzielnicę, do której należy. To robi gangster.

Nazwa gangu, do którego wstępują migranci z San Ángel pochodzi od zamieszkiwanej przez nich w Portland dzielnicy. Opowiadając o gangu, często nazywają go Sur 13 (tłumaczenie South na język hiszpański), a siebie określają mianem *sureños* (południowcy). Głównym konkurentem *sureños* są *norteños*, Amerykanie o meksykańskim pochodzeniu (*chicanos*), którzy reprezentują dzielnicę North Side 14 (Toribio: Mówimy na nich *norteños*, 14, oni noszą czerwony, a my niebieski). Ściśle określone kody ubraniowe stanowią dla *sureños* znak rozpoznawczy i symbol przynależności. Bójki, o których wspomina Toribio toczone są przede wszystkim z *norteños*, choć przeciwnikami w walce o dominację na terytorium dzielnicy są również inne gangi (Vigil 2007: 68).

Burmistrz San Ángel jest przekonany, że subkultura gangsterska pojawiła się w pueblu pod wpływem osób deportowanych.

Burmistrz: Nasi ludzie niestety nie mają wysokiej kultury. Kiedy przyjeżdżają do Stanów Zjednoczonych, absorbują ich środowisko. Stany Zjednoczone Ameryki są krajem z innym poziomem kultury, z innymi prawami i innymi normami prawnymi. Członkowie naszej społeczności w Stanach Zjednoczonych chcą się zachowywać i zachowują się, jakby byli w Meksyku. I niestety ponoszą porażkę, bo łamią amerykańskie prawo, więc ich zatrzymują, a ponieważ jest tam tylu migrantów, wracają do społeczności, z zalem, ponieważ są deportowani. Nie przywożą ze sobą

¹⁰ Pancho mówi: „Opowiadam im o życiu tam. Tam mają ładne samochody... Mówię im, że narkotyki nie są dobre. Opowiadam im, że to problem. Tu są ludzie, którzy są uzależnieni od marihuany”.

środków do życia, lecz niestety przywożą ze sobą uzależnienia: alkoholizm, narkomanię, przemoc, gangi. W społeczności obserwuje się efekty [deportacji gangsterów], ponieważ poświęcają się tego typu praktykom i zanieczyszczają umysły młodzieży, wielu dzieci. (...) To konsekwencja deportacji, ponieważ deportowano wielu chłopaków, którzy uczestniczyli w tych grupach [gangach]. (...) Deportowany to źródło infekcji, nie w sensie ludzkim, ale w sensie życia społecznego.

Osoby deportowane często obwinia się o wprowadzanie złych nawyków oraz o wzrost przestępczości w miejscu, do którego przyjeżdżają (Levitt, Lamba-Nieves 2011: 19). W wypowiedzi burmistrza zwraca uwagę przede wszystkim uznanie deportowanych z USA byłych członków młodzieżowych gangów za „źródło infekcji”, które „zaraża” młodzież szkodliwymi praktykami. Zastosowana przez burmistrza metafora ukazuje społeczność San Ángel jako organizm, zdrowy tak długo, jak zachowana jest spójność społeczna. Ten organizm został jednak zainfekowany, a na toczącą go chorobę najbardziej podatna jest młodzież, której kontestacyjne zachowania zagrażają spójności społecznej.

Starając się odpowiedzieć na pytanie o genezę subkultury gangsterskiej w San Ángel, należy wskazać na dyfuzję kulturową, którą umożliwili migranci. Nawiązując do teorii dotyczących społeczności transnarodowych, określiłam tę dyfuzję mianem migracyjnego transferu społecznego (*social remittance*) (Levitt, Lamba-Nieves 2013: 3). Peggy Levitt, autorka koncepcji transferów społecznych, zwróciła uwagę, że w przestrzeniach transnarodowych przekazywane są nie tylko dobra materialne (głównie pieniądze, czyli transfery finansowe), ale i to, co społeczne. Levitt (2001a: 54, 59) definiuje transfery społeczne jako struktury normatywne, systemy praktyk i kapitał społeczny, które płyną z kraju imigracji do kraju emigracji¹¹. Na transferowaną subkulturę gangsterską składają się systemy praktyk, czyli zachowania kształtowane przez struktury normatywne (postawy, przekonania i wartości). Badaczka zaznacza, że transfery społeczne różnią się od globalnej dyfuzji kultury tym, że te pierwsze zachodzą między osobami, które się znają lub są połączone więzią społeczną w ramach społeczności transnarodowej¹² (Levitt 2001a: 64; Levitt, Lamba-Nieves 2011: 3). Levitt i Deepak Lamba-Nieves (2011) wyróżniają ponadto indywidualne i zbiorowe transfery społeczne. Transfer subkultury gangsterskiej należy do tej drugiej kategorii, ponieważ zarówno posłańcy (*messengers, transmitters*), jak i odbiorcy przekazu to aktorzy zbiorowi. Omawiany przeze mnie przykład dostarcza kilku argumentów, które prowadzą do zrewidowania niektórych założeń koncepcji transferów społecznych.

¹¹ W późniejszych tekstach Levitt słusznie zauważyła, że kierunek transferów społecznych nie jest zdeterminowany – transfery przekazywane są również migrantom z ich miejsca pochodzenia i mogą trafić do społeczeństwa kraju imigracji (Levitt i Lamba-Nieves 2011: 3, 19).

¹² Dlatego np. przekaz radiowy czy telewizyjny nie jest transferem społecznym w rozumieniu Levitt (2001a: 63-64).

Po pierwsze, Levitt (2001a: 56) zakłada, iż to, co podlega transferowi, migranci nabywają w miejscu imigracji od społeczeństwa przyjmującego. Analizowany przeze mnie przykład dowodzi, że transfer może pochodzić od społeczności składającej się przede wszystkim z imigrantów (w tym imigrantów należących do tej samej grupy narodowej). Migranci w Stanach Zjednoczonych z różnych przyczyn często nie integrują się ze zbiorowością dominującą (w tym przypadku z białymi Amerykanami) (Levitt 2001b: 203), jednak adaptują różne formy separacji (Berry i in. 1989), czego przykładem jest tworzenie gangów etnicznych.

Po drugie, trudno zgodzić się z Levitt, gdy opisuje posłańców jako mężczyzn, często seniorów, posiadających pieniądze bądź władzę w społeczności (Levitt 2001a: 66). Od rodzaju transferowanych struktur normatywnych, systemów praktyk lub kapitału społecznego zależy, kto jest optymalnym posłańcem. W przypadku transferu subkultury gangsterskiej posłańcami muszą być osoby znajdujące się na marginesie społeczności, posiadające doświadczenie członkostwa w gangu oraz dostatecznie młode, by z młodzieżą nawiązać wspólny język. Jak pokazuje przykład San Ángel, kapitał kulturowy byłych gangsterów jest atrakcyjny dla młodzieży w pueblu. Umożliwia on budowanie kapitału społecznego byłym *sureños* po ich deportacji do Meksyku; w San Ángel przyjaźnią się oni również z innymi byłymi członkami South Side 13. Byli *sureños* transferują zatem nie tylko systemy praktyk, ale i kapitał społeczny (Levitt 2001a: 62).

Po trzecie wreszcie, niezbędna jest rewizja formułowanych czasem optymistycznych ocen skutków transferów społecznych (Levitt 2001a: 180-192). W literaturze podkreśla się przede wszystkim pozytywny wpływ transferów ekonomicznych i społecznych na społeczności, w których one krążą, argumentując, że oba typy przekazów przyczyniają się do modernizacji peryferyjnych społeczności. Niedawno jednak Levitt opisała wątpliwości dotyczące konsekwencji transferów społecznych; w tekście napisanym z Lamba-Nievesem sygnalizuje, że mają one niejednoznaczny charakter (Levitt, Lamba-Nieves 2011: 5, 19). Przykład transferu subkultury gangsterskiej dowodzi, że przekazy społeczne mogą zagrażać spójności społecznej zbiorowości, do której docierają, a nawet zagrażać jej bezpieczeństwu.

Matutes – opis grupy

Jakie są skutki opisanych wyżej transferów społecznych płynących z części transnarodowej społeczności zamieszkującej w USA? Które elementy z subkultury gangsterskiej przyjmowane są przez młodych mieszkańców San Ángel? Najbardziej odczuwalnym społecznie transferem mogłaby być działalność przestępcza, najbardziej widocznym natomiast – specyficzna moda. Jak wynika z przeprowadzonych badań, elementy subkultury gangsterskiej przyjęły się w San Ángel w różnym zakresie, a ich konfiguracja ewoluowała w czasie.

W społeczności San Ángel żywa jest pamięć o okresie, kiedy Matutes dopuszczali się aktów wandalizmu. Opowiedział mi o nim burmistrz:

Burmistrz: Teraz już nie jest to tak widoczne, ale trzy lata temu [w 2009 roku], kiedy zaczęliśmy tu administrować, panował istny chaos, ponieważ łączyli się w bandy. Bandy 40-50 chłopaków, głównie w wieku 14-15 lat. Była wśród nich bardzo znana banda, banda Matutes. Pojawiła się inna, o nazwie Smerfy (Pitufos), która przerywała wydarzenia życia społecznego: bale, zabawy odpustowe. Jeśli tylko chcieli, zaczynali rozróbę, a imprezy się kończyły.

Smerfy (Pitufos) tworzyli młodszy od Matutes chłopcy. Podczas często organizowanych przez władze puebla imprez Matutes bili się ze Smerfami, a także z młodzieżą pochodzącą z innych wiosek¹³. Mimo że obecnie nie dochodzi do starć ze Smerfami, podczas urządzanych w regionie imprez częste są konflikty między Matutes a mężczyznami z innych miejscowości. Ponieważ w regionie, gdzie prowadziłam badania, powszechne jest posiadanie broni palnej, zdarza się, że zamieszki kończą się tragicznie. Tak było w czerwcu 2012 roku, kiedy osiemnastoletni Matute został śmiertelnie postrzelony przez mężczyzn z innego puebla. Pozostali członkowie gangu z San Ángel nosili żałobę po koledze, a po jego pogrzebie urządzili libację. Ostentacja ubioru żałobnego (czarny kolor) wśród Matutes była większa niż wśród rodziny zmarłego, której członkowie w dniu pogrzebu nie ubrali się na czarno.

Mieszkańcy puebla wspominają również chuligańskie zachowania Matutes, które zakłócały organizowane przez władze zabawy. Odczytuję je jako wymierzoną przeciwko burmistrzowi rywalizację o dominację w pueblu. Opowiedziano mi kiedyś, że w czasie zabaw urządzanych dla dzieci, Matutes wspinali się na miejsce zawieszenia *piñaty*¹⁴, zrywali ją i uciekali z porwaną kulą wypełnioną słodyczami przeznaczonymi dla dzieci. W 2013 roku, kiedy brałam udział w takich zabawach, Matutes byli już znacznie spokojniejsi. Podczas rozbijania przez dzieci *piñaty* z daleka przyglądali się zabawie, nie burząc ogólnej wesołości.

Jeden z moich rozmówców, zapytany o działalność grupy, odpowiedział, że mieszkał w Stanach Zjednoczonych, kiedy Matutes byli najbardziej aktywni:

Javier: [Ludzie w pueblu] opowiadają mi, że teraz jest inaczej niż wcześniej, że [Matutes] są trochę spokojniejsi. Czasem z nimi porozmawiam, wypiję piwo.

¹³ Młodzież w regionie chętnie uczestniczy w imprezach organizowanych w San Ángel z okazji odpustu i innych świąt.

¹⁴ Strącanie *piñaty* to popularna w Ameryce Łacińskiej zabawa organizowana w okresie poprzedzającym Boże Narodzenie. *Piñata* to gliniana lub tekturowa kula (czasem oklejona masą papierową w inną formę) wypełniona słodyczami bądź owocami i ozdobiona kolorową bibułą. Uczestnicy zabawy z zasłoniętymi oczami rozbijają ją kijem, by dotrzeć do jej zawartości.

Nigdy mnie nie obrazili, nic z tych rzeczy. [Ludzie w pueblu] mówią, że byli agresywni, ale nie wobec mnie. (...) Piją, ale [obecnie] lepiej żyją z ludźmi. (...) Już się zmienili. Już nie robią rozróby, już zachowują się dobrze, widzisz, że nikt nie stoi na rogu.

Jak wynika z wypowiedzi Javiera, po przyjeździe do San Ángel dowiedział się o wcześniejszej aktywności Matutes. Od innych migrantów słyszałam też, że zostali poinformowani o Matutes podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych. Nie tylko zatem mieszkańcy puebla dowiadują się o wstępowaniu do gangów przez osoby, które wyjechały z San Ángel do USA, ale i osoby przebywające „na północy” są informowane, że do puebla dotarła subkultura gangsterska.

Matutes gromadzą się na rogu głównego skweru San Ángel, choć – podobnie jak Javier – w 2013 roku odniosłam wrażenie, że robili to rzadziej niż półtora roku wcześniej. Podczas swoich spotkań Matutes rozmawiają, grają w piłkę nożną. Przesiadują na rogu skweru niemal do północy, dłużej niż pozostali mieszkańcy San Ángel. Piją piwo, zaczepiają dziewczyny, pod osłoną nocy biorą narkotyki (głównie marihuanę), a kiedy kończą się używki i tematy rozmów, rozchodzą się do domów. Zachowania te wymieniane są jako typowe dla gangów ulicznych występujących zarówno w amerykańskich, jak i meksykańskich miastach (Nateras Domínguez 2007: 150). Podobne charakterystyki gangu z puebla Ticuani dostrzegł również Smith (2006: 269), który prowadzi badania w transnarodowej społeczności zamieszkującej region Mixteca Baja i Nowy Jork.

Mieszkańcy San Ángel są zgodni, że Matutes zaprzestali przemocy, ponieważ jeden z ich liderów wyjechał z puebla¹⁵. Część moich rozmówców jest też przekonana, że Matutes poniechali aktów wandalizmu, ponieważ podpisali pakt z burmistrzem, który objął władzę w 2010 roku:

Według Ricarda Matutes bardzo źle się zachowywali, zanim władzę objął obecny burmistrz. Podczas każdej imprezy rzucali krzesłami, bili się. Ale burmistrz zmusił ich do podpisania umowy, że w przypadku, gdy takie zachowanie się powtórzy, wsadzą ich do więzienia okręgowego. [Ricardo mówi, że] teraz są znacznie spokojniejsi. Spotykają się tylko w parku i stoją w gromadzie (fragment dziennika badań terenowych z 18.12.2013 r.).

Burmistrz powiedział mi jednak, że nie sporządził żadnej umowy z członkami gangów z San Ángel, ale zwrócił się do ich rodziców z prośbą o objęcie synów kontrolą. Jak każda forma kontestacji, zachowanie „gangów” skutkowało negatywną reakcją ze strony decydentów (Palczyński 1997: 9, 42). Doprowadziła ona do rozpadu Smerfów (Pitufos). Wzrost kontroli rodzicielskiej oraz społecznej

¹⁵ Dawny lider Matutes wyemigrował do stolicy Meksyku w poszukiwaniu pracy.

wobec Matutes doprowadził natomiast do rezygnacji ze stosowania przemocy i wandalizmu (ważnym czynnikiem sprzyjającym był brak konieczności dalszej walki o dominację z Pitufos nad terytorium puebla; nie bez znaczenia była też groźba osadzenia w więzieniu okręgowym). Należy podkreślić, że choć obecnie są spokojniejsi, Matutes w ostentacyjny sposób okazują kontestację istniejącej struktury społecznej. Wyrażają bunt poprzez swój wygląd zewnętrzny, lekceważenie okazywane instytucjom formalnym (na przykład nie nosząc mundurka szkolnego), picie alkoholu czy braniu narkotyków.

Znakiem przynależności do gangu w pueblu są ściśle zdefiniowane kody odzieżowe (fot. 4, 5). Wśród Matutes powszechne są szerokie dżinsowe spodnie oraz luźne i długie koszulki z rękawem sięgającym do łokcia. Wszyscy noszą (zwykle markowe) obuwie sportowe. Czasem dżinsy są zastępowane spodniami z lżejszej tkaniny o długości 3/4 (bermudami), do nich nakłada się długie białe podkolanówki. Szeroka koszulka bywa zastępowana białą podkoszulką na ramiączkach. Typowym nakryciem głowy jest czapka bejsbolówka z szerokim daszkiem. Czasem młodzi mężczyźni wiążą sobie na głowie bandanę, rzadziej nakładają siateczkowy czepek. Smith (2006: 269) wymienia w opisie gangów z Ticuani takie same elementy garderoby. Są one również charakterystyczne dla członków gangów działających w USA, a ich geneza wiąże się z pracą wykonywaną przez migrantów. Współczesne kody ubraniowe latynoskich gangów w USA wywodzą się z lat 60. XX wieku. Spodnie dżinsowe zyskały popularność wśród robotników budowlanych; koszulki na ramiączkach to funkcjonalna zima bielizna, latem zaś strój roboczy; wykonany z siateczki czepek noszą dla higieny pracownicy fabryk i sektora spożywczego (Valenzuela Arce 2007: 43). O ile w Stanach Zjednoczonych odzież członków gangów nawiązywała do wykonywanej przez nich pracy, na nieuprzemysłowionych peryferiach Meksyku elementy garderoby Matutes są zdekontekstualizowane.

Tożsamość zbiorowa Matutes budowana jest wokół identyfikacji z terytorium puebla. W przypadku gangów istniejących w USA podobną funkcję pełni dzielnica, na przykład South Side 13 dla *sureños* (Valenzuela Arce 2007: 53). Elementem kultury symbolicznej Matutes jest znakowanie terytorium uważanego za swoje, nazwa grupy wypisywana jest na ścianach budynków i murach (fot. 7). W wielu miejscach pojawiło się także graffiti „Sur 13” (fot. 8). Manuel Valenzuela Arce (2007: 48) uważa, że poprzez identyfikację z gangami działającymi w USA młodzież w Ameryce Łacińskiej wytwarza „poszerzoną dzielnicę transnarodową”. Innym przykładem takich działań lub po prostu transnacionalizacji South Side 13 (Smith 2006: 303) mogą być też napisy „Sur 13” na rysunkach wykonywanych przez młodzież z puebla (fot. 6). To symbole lojalności wobec gangu, który zrzesza ich braci, kuzynów lub kolegów z dzieciństwa, którzy wyemigrowali do USA. Analizowany przykład każe zrewidować założenie, jakoby na wsi i w mieście powstawały różne subkultury (Gordon 1947: 40). „Transnarodowe South Side/Sur 13” istnieje zarówno w przestrzeni miejskiej, jak i na wsi, w rolniczej społeczności.

Nawiązując do nazwy „Matutes”, należy zaznaczyć, że nie każda ich działalność odbywa się cichaczem, czy jest na granicy prawa. Matutes założyli drużynę piłkarską, w 2012 roku zdobyli puchar ligi San Ángel (fot. 1) i reprezentowali pueblo w rozgrywkach z ekipami z innych miejscowości w regionie. Chociaż drużyna nosi nazwę Matutes, zwraca uwagę jej inkluzyjny charakter – graczami nie są wyłącznie członkowie analizowanej tu grupy. Członkowie gangu grają też w innych drużynach piłkarskich trenujących w pueblu (w niewielkim San Ángel istnieje osiem ekip futbolowych, niektóre z nich to drużyny osiedlowe). Poprzez uczestnictwo w innej drużynie wyrażają oni identyfikację z terytorium i społecznością osiedla, z którego się wywodzą.

Matutes jako gang

Jak pokazuje przytoczony wyżej opis „Matutes”, nie wszystkie wyróżniki charakteryzujące gang uliczny South Side 13 (działalność niezgodna z prawem, konflikt o dominację nad terytorium, skutkujący użyciem przemocy) zostały przetransferowane na grunt meksykańskiego puebla. Niektóre przyjęły się tylko w ograniczonym zakresie, inne (jak konflikt i przemoc) miały charakter tymczasowy. Należy więc postawić pytanie, czy używane powszechnie w pueblu określenie „gang” (*pandilla*) można stosować do opisu tej grupy również w dyskursie naukowym.

Byli *sureños* są zgodni, że grupy z San Ángel nie można uznać za gang.

Badaczka: Jak postrzegasz tutejsze gangi?

Pancho: Tu nie ma gangów.

Badaczka: A Matutes?

Pancho: Trzymam się z nimi, ale to nie gang. To dziecinada.

Dla byłych gangsterów paradygmatem gangu jest South Side 13. Ich zdaniem powstanie takiej grupy byłoby niemożliwe w meksykańskim pueblu. Opinię tę ilustruje wypowiedź Toribia. Podczas mojego drugiego pobytu badawczego w San Ángel zapytałam go:

Mógłbyś mi opowiedzieć, co robiłeś od 2012 roku?

Toribio: To samo co zawsze: praca i praca. Tak, praca. Gangi już nie, ponieważ tutaj jest inaczej, tutaj wszyscy się znamy, tu jest inaczej. Na przykład w Stanach Zjednoczonych wszędzie masz bary i dużo ludzi z różnych krajów, z różnych stanów. A tu nie, tu sami znajomi. To się różni. W Stanach Zjednoczonych masz kolorowych, to znaczy z Afryki, z Salwadoru. Tu jesteśmy ci sami. Dlatego jest inaczej, nie mamy z kim się bić, to jest małe pueblo i nie ma wystarczająco dużo ludzi, nie ma takiego klimatu, jak w mieście, gdzie jest dużo ludzi, których nie znasz.

Zdaniem Toribia, ważną cechą gangu jest nieustanny konflikt z innymi grupami. Jest on możliwy w warunkach heterogeniczności kulturowej, rywalizacji oraz anonimowości. Silna w niewielkim San Ángel kontrola społeczna wyklucza znaczną część potencjalnych zachowań dewiacyjnych. Jak dowodzi jednak przykład puebla Ticuani, charakterystyczna dla małych społeczności kontrola społeczna nie zabezpiecza przed stosowaniem przez gang przemocy (Smith 2006).

W literaturze brak jednoznacznych rozstrzygnięć definicyjnych dotyczących gangu oraz odpowiedzi, jaką funkcję pełni w nim przemoc. Konceptualizacje różnią się w zależności od dyscypliny naukowej, w ramach której są proponowane. Większość badaczy wskazuje, że gangi to przykład młodzieżowej subkultury (Merton 1982: 252). Powstają w sposób oddolny (Kowalewski 1994: 25), a wśród ich członków dominuje poczucie równości (Valenzuela Arce 2007: 54), choć często wskazuje się, że grupie przewodzi jeden lub dwóch liderów (*1998 National Youth Gang Survey...* 2000: 41; Vigil 2007: 68). Gangi gromadzą osoby, które łączą jakieś istotne cechy, na przykład narodowość, etniczność, „rasa” lub klasa społeczna (Vigil 2007: 65). Powstawanie gangów opisywane jest też jako konsekwencja wykluczenia niektórych grup etnicznych (Levitt 2001a: 19; Vigil 2007: 63). Wstępowanie do gangu może zapewnić ich członkom poczucie przynależności, sieć wsparcia, a czasem też środki do życia (Ramírez Valenzuela 2012: 27-28). Na przykład *pachucos*, członkowie gangu powstałego w USA w latach 30. XX wieku, pochodzili z meksykańskich rodzin, czasem dysfunkcyjnych i ubogich, często wykluczonych ze względu na pochodzenie etniczne. W Meksyku socjalizowani do pracy na roli, po przyjeździe do USA często znajdowali pracę w fabrykach (Valenzuela Arce 2007: 37). Choć dorastali w pueblach, w USA osiedlali się w dużych miastach, gdzie praktycznie nie istniała kontrola społeczna, a diametralna zmiana warunków życia prowadziła do anomii. Wstępowanie do gangu dostarczało emocjonalnych więzów (Nateras Domínguez 2007: 150), socjalizowało do życia „na ulicy”, gwarantując zespół wartości, którymi młodzi mężczyźni mogli się kierować (Vigil 2007: 68). Współczesna trajektoria wstępowania do gangu¹⁶ również jest często konsekwencją marginalizacji związanej z migracją oraz zmianą środowiska na miejskie (Smith 2006: 271; Vigil 2007: 63), zwłaszcza w sytuacji „przyśpieszonej migracji” (*migración acelerada*) (Smith 2006: 273), to znaczy realizowanej przez dzieci lub nastolatków – tak zwane pokolenie 1.5 (Rumbaut 2004: 1167). Struktury normatywne, do których młodzi adepti gangów są socjalizowani, różnią się od akceptowanych w społeczeństwie przyjmującym (Valenzuela Arce 2007: 39); poprzez uczestnictwo w gangu jego członkowie wyrażają pogardę dla dominujących grup społecznych (na przykład wobec białych) (Kowalewski 1994), dlatego też gangi zaliczane są

¹⁶ Wnikliwej analizie przyczyn wstępowania do gangów młodzieży pochodzącej z Meksyku dokonuje Smith (2006: 272-308).

do subkultur kontestacyjnych, budowanych w opozycji do dominującej kultury i struktury społecznej (Palczyński 1997: 42).

Potrzeba tworzenia alternatywnej struktury, a nie działalność przestępcza lub konflikt jest przyczyną powstawania i kluczową cechą gangów (Merton 1982: 251). Manuel Castells (2009: 188) opisuje sytuację młodych gangsterów jako pułapkę między „pasją życia a świadomością ograniczeń”. Gang pod wieloma względami przypomina zatem *communitas*, czyli przeciwieństwo struktury społecznej (*societas*) (Turner 2005a: 35). Victor Turner definiuje *communitas* jako „wspólnotę albo nawet współobcowanie równych jednostek” (Turner 2005b: 123). Najlepiej te cechy gangu ujmuje definicja zaproponowana w raporcie Organizacji Państw Amerykańskich (OPA) dotyczącym konceptualizacji gangów:

Gangi wyrażają spontaniczne starania dzieci i młodzieży, by stworzyć przestrzeń w (przeważnie miejskim) społeczeństwie, która jest dostosowana do ich potrzeb, w której mogą korzystać z praw, których na ogół nie oferują im rodziny, władze i społeczności. Te grupy powstają w warunkach skrajnego ubóstwa, wykluczenia i braku szans. Gangi starają się o prawa do przetrwania, ochrony i partycypacji poprzez samoorganizację i samodzielne wytworzenie zasad i kryteriów członkostwa oraz poprzez zapewnienie sobie terytorium oraz zestawu symboli nadających znaczenie członkostwu w grupie (*Definition and Classification...* 2007: 5-6).

Choć część badaczy (zwłaszcza kryminologów) dostrzega w stosowaniu przemocy główną cechę gangów (*1998 National Youth Gang Survey...* 2000: 41), uważam, że spojrzenie *à rebours* pozwala lepiej poznać ich naturę oraz sięgnąć głębiej do przyczyn wstępowania do nich. Przemoc i konflikt są konsekwencją istnienia gangów. Przemoc może służyć „przestępczej redystrybucji dóbr i zasobów” (Kowalewski 1994: 25), na przykład poprzez handel narkotykami. Członkowie gangów często sami też biorą narkotyki¹⁷. Gangi uliczne charakteryzuje ponadto silna więź z zamieszkiwanym terytorium (ulicą lub dzielnicą) (*1998 National Youth Gang Survey...* 2000: 41; Nateras Domínguez 2007: 153), która jest elementem tożsamości zbiorowej członków gangu. Kontrolują one terytorium uważane za swoje, a konflikt jest rezultatem naruszenia tego obszaru przez członków innej grupy. Ponadto, w opowieściach *sureños* konflikt oraz stała świadomość istnienia wrogów (*norteños* oraz członków innych gangów) buduje granicę tworzącą tożsamość grupy. Zdaniem kulturoznawców, stałe zaznaczanie własnej odrębności w stosunku do obcych gangów stanowi ważną cechę gangu (Kowalewski 1994: 25). Służą mu symbole przynależności, takie jak tatuaże czy gesty nawiązujące do nazwy gangu oraz kolor odzieży (Nateras Domínguez 2007: 150).

¹⁷ Alfredo Nateras Domínguez (2007: 145) zwraca uwagę na społeczny aspekt zażywania substancji odurzających.

W przypadku Matutes mamy do czynienia zarówno z silną potrzebą kontestacji istniejącego porządku, konfliktem (w tym wypadku z grupami z sąsiednich wsi), silnym związkiem z określonym terytorium (San Ángel może być tu substytutem dzielnicy miasta) oraz podkreśleniem przynależności do grupy (np. poprzez charakterystyczny strój). Przed trzema laty w działaniach opisywanej grupy była obecna działalność przestępcza, choć ze względu na specyfikę niewielkiej społeczności i silną kontrolę społeczną była w zasadzie ograniczona do wandalizmu i chuligaństwa. Jak się wydaje, wymienione cechy umożliwiają określenie Matutes jako gangu.

W raporcie OPA wyróżniono pięć typów gangów, począwszy od „gangów szkolnych”, po „grupy przestępcze” (*Definition and Classification...* 2007: 13-16). Autorzy raportu wskazują, że zaproponowana typologia stanowi kontinuum faz, przez które może przechodzić gang, wraz z pojawieniem się i intensyfikacją przemocy. Przemoc jest elementem typów określanych w raporcie jako grupy przestępcze oraz gangów brutalnych (*violent gangs*). South Side 13 jest właśnie gangiem brutalnym. Matutes mieli w swojej historii fazę brutalną (około 2009-2010 r.), obecnie jednak spełniają kryteria definicyjne gangu młodzieżowego. Taki typ gangu składa się głównie z mężczyzn w wieku 10-18 lat, pochodzących z jednego sąsiedztwa (*neighborhood*), oraz służy „nadaniu sensu życiu, które pozbawione jest sensu i szans” (*Definition and Classification...* 2007: 14). Matutes – w obecnej formie – przypominają też grupę, którą Smith określa mianem *crew* („zgraja”) (Smith 2006: 268). „Zgraja” tworzona jest przez młodzież zamieszkującą ten sam teren, która spędza czas na rogu placu lub parku oraz która nadaje sobie nazwę, by „być kimś”. Ten typ grupy nie angażuje się w przemoc, a młodzież tworząca zgraję oddala się od niej, gdy kończy się wiek dojrzewania i zaczyna dorosłość (Smith 2006: 268). Ten opis idealnie pasuje do trajektorii życiowej większości Matutes.

Gang subkulturą frustracji – znaczenie kontekstu transferów społecznych

Definicja OPA precyzuje, że gangi pojawiają się w miastach (*Definition and Classification...* 2007: 5-6). Wykorzystanie koncepcji transferów społecznych, do której się wcześniej odwołałam, nie pozwoliło wyjaśnić, jak możliwy był transfer subkultury miejskiej do peryferyjnego puebla¹⁸. Wyjaśnienia domaga się także kwestia różnic w środowisku społecznym, do jakiego transferowana jest subkultura gangsterska. Niedoskonałością koncepcji transferów jest nieuwzględ-

¹⁸ Gangi powstałe w USA przeniknęły do miast na północy Meksyku już w latach 30. XX w. (Valenzuela Arce 2007: 38). Subkultura ta nie utraciła jednak miejskiego charakteru (Nateras Domínguez 2007: 149).

nienie różnego ulokowania miejsc zamieszkiwanych przez społeczność transnarodową w nowoczesnym systemie-świecie (Wallerstein 2006). Levitt wskazuje jedynie, że odległość geograficzna wpływa na wynik transferów społecznych, a także że szybkość przekazu transferów jest większa, jeżeli „struktury normatywne oraz modele poznawcze” są podobne w kraju imigracji¹⁹ (Levitt 2001a: 55, 67). Do tego katalogu należałoby również dodać pozycjonowanie skalarne, czyli „położenie [miejsc nabycia i przekazu transferu] w hierarchii władzy i kanałów przepływu kapitału” (Çağlar 2010, za Buchowski, Schmidt 2012: 12). Jak bowiem pisze Ulf Hannerz, „społeczna organizacja kultury zawsze zależy (...) od (...) zróżnicowania doświadczeń i zainteresowań w społeczeństwie” (Hannerz 2004: 298). Społeczność wywodząca się z San Ángel zamieszkuje zarówno obszary peryferyjne (np. pueblo), jak i obszary centrum (np. Nowy Jork). Chociaż członkowie społeczności komunikują się, a symbole i znaczenia krążą w różnych częściach społeczności transnarodowej, doświadczenie i szanse życiowe osób zamieszkujących peryferie są inne niż zamieszkujących centrum.

Zamieszkiwanie obszarów centrum nie oznacza jednak, że członkowie transnarodowej społeczności San Ángel w pełni uczestniczą w możliwościach, które daje życie w USA. Młodzi migranci, którzy wstępują do gangu South Side 13 tworzą „peryferie centrum”. Nie mają dokumentów uprawniających do pobytu i pracy w USA, a „nielegalność” pociąga za sobą wielowymiarowe wykluczenie oraz zagrożenie deportacją. W kraju imigracji dostępny jest dla nich wyłącznie podrzędny rynek pracy. Osoby z San Ángel pracują w Portland w złych warunkach, często są wykorzystywane przez pracodawców, a za wykonywaną pracę otrzymują niskie stawki. Na peryferiach centrum członkostwo w gangu stanowi kontestację struktury społecznej, odpowiedź na brak możliwości pełnego uczestnictwa w społeczeństwie amerykańskim (Nateras Domínguez 2007: 152). W San Ángel subkultura gangsterska stanowi natomiast wyraz niezadowolenia z braku modernizacji oraz niemożliwości awansu społecznego. Awans ekonomiczny i społeczny ojców większości Matutes był możliwy dzięki emigracji do Stanów Zjednoczonych. W dzieciństwie Matutes również byli socjalizowani do roli migrantów, oczekiwali, że w Stanach Zjednoczonych znajdą pracę, a wysokie zarobki pozwolą im wspierać rodzinę, wybudować dom w pueblu oraz żyć dostatnio w kraju imigracji²⁰. W rezultacie zaostrzenia amerykańskiej polityki migracyjnej nastolatkom z San Ángel utracili możliwość tak pojmowanego awansu społecznego i wzrosło ich poczucie relatywnej deprivacji. Obecna sytu-

¹⁹ Jak starałam się wykazać powyżej, transferowane idee, zachowania, tożsamości i kapitał społeczny niekoniecznie czerpane są od grup dominujących w kraju przyjmującym. Migranci mogą je bowiem nabywać od zbiorowości, w których uczestniczą, a te mają często charakter migrancki. Podobieństwa między krajem emigracji a imigracji nie są zatem konieczne do sprawnego zajścia transferu.

²⁰ Wyobrażenia dotyczące poziomu życia migrantów często miały się z rzeczywistością.

acja zmotywowała ich do zaadoptowania „nowoczesnego” wzorca²¹ subkultury gangsterskiej.

Wspólną cechą gangów jest potrzeba budowania alternatywnych wzorców wobec opresyjnej – zwłaszcza wobec młodzieży – struktury społecznej. Zarówno na peryferiach centrum, jak i na peryferiach peryferii wstępowanie do gangów stanowi wyraz niezadowolenia. Gdyby wyjazd do Stanów Zjednoczonych był możliwy, chłopczy, którzy obecnie należą do Matutes, prawdopodobnie by tam wyemigrowali. Nagle zostali oni jednak pozbawieni złudzeń o poprawie własnej sytuacji ekonomicznej i modernizacji. Można zatem powiedzieć, że gangi w transnarodowej społeczności San Ángel są subkulturą frustracji. Badana społeczność doświadczyła okoliczności, które opisywane bywają jako przyczyny powstania kultury frustracji (*culture of discontent*): kontakt kulturowy ze znacznie zamożniejszym społeczeństwem, ułuda, że z czasem dorówna się poziomem życia bogatym sąsiadom oraz uświadomienie sobie, iż żywione oczekiwania przekroczyły realne możliwości (Haviland 1999: 510). Poczucie to skutkowało niezadowoleniem, ale i buntem oraz poszukiwaniem alternatywnej struktury.

Zakończenie

W rezultacie przemieszczeń ludności pochodzącej z puebla San Ángel, położonego w meksykańskim regionie Mixteca Baja (stan Oaxaca), jej społeczność nabrała transnarodowego charakteru. Między San Ángel a miejscami zamieszkiwanymi przez pochodzących z puebla migrantów wymieniane są informacje, pieniądze i dobra. Deportacja kilku członków gangu umożliwiła transfer subkultury gangsterskiej – młodzi mężczyźni z San Ángel, zafascynowani członkostwem ich krewnych i kolegów w działającym w Portland gangu South Side 13, zaadoptowali wzorec tej subkultury w peryferyjnym pueblu, modyfikując go stosownie do lokalnego kontekstu społecznego. To przykład, jak „zwykli ludzie są twórcami i nosicielami kultury” (Levitt 2001a: 55), a globalizacja nie zachodzi wyłącznie za pomocą globalnej dyfuzji kultury, ale i poprzez transfery społeczne zachodzące w społecznościach transnarodowych.

Przykład opisany w niniejszym artykule skłania do rewizji dotychczasowych rozważań nad transferami społecznymi. Po pierwsze dowodzi on, że transfery mogą mieć negatywny wpływ na przyjmującą je społeczność. Pojawienie się gangu w San Ángel zagroziło spójności społecznej w pueblu, a w przeszłości, kiedy

²¹ Levitt twierdzi, że w sytuacji kontaktu kulturowego prawdopodobna jest adopcja wzorca postrzeganego jako „nowoczesny” i „zachodni” (Levitt 2001a: 65). Aleksander Posern-Zieliński zauważa zaś, że wzorce „rozprzestrzeniają się głównie od nowych centrów władzy/dominacji/ekspansji ku rejonom peryferyjnym i coraz bardziej marginalnym, oddziałując tam na lokalne obyczaje, porządki społeczne i kulturowe nawyki” (Posern-Zieliński 2010: 28).

gang przyjął brutalną formę, stanowiło zagrożenie dla bezpieczeństwa mieszkańców. Po drugie, wyjaśnienie genezy gangu w San Ángel wykazało konieczność uwzględnienia podczas analizy mechanizmu transferu umiejscowienia poszczególnych części społeczności transnarodowej w nowoczesnym systemie-świecie. Wzorzec tej subkultury odpowiada różnym potrzebom młodzieży, a także jest przez nią aktywnie przekształcany w zależności od dostępnych możliwości działania.

Młodych migrantów w Portland opisałam jako znajdujących się na peryferiach centrum, ponieważ szanse dostępne dla nich w ramach struktury społecznej nie są równe z oferowanymi anglosaskim obywatelom amerykańskim. Członkostwo w gangu jest odpowiedzią na spowodowane wykluczeniem poczucie niezadowolony oraz dostarcza młodym migrantom w pokoleniach: pierwszym, 1.5 oraz drugim struktury normatywnej, a także daje poczucie przynależności do grupy składającej się z osób o podobnym położeniu (Nateras Domínguez 2007: 148). Poluznienie kontroli rodzicielskiej umożliwia wstępowanie do gangu. W przypadku migrantów w pokoleniach pierwszym oraz 1.5, rodzice tracą czasem całkowicie kontrolę nad młodym migrantem; w przypadku migrantów w drugim pokoleniu – poluznienie kontroli nie jest zupełne, choć większe niż w Meksyku (na przykład na skutek podejmowania aktywności zawodowej przez obydwój rodziców) (Smith 2006: 273-274; Vigil 2007: 65).

Również w San Ángel, na peryferiach peryferii, pojawienie się gangu jest przejawem frustracji. W rezultacie zaostrzenia amerykańskich kontroli granicznych mniej osiągalne stało się przekroczenie zielonej granicy i emigracja do USA. W rodzinnym pueblu awans społeczny również nie jest możliwy. Matutes w ostentacyjny sposób okazują bunt przeciwko władzy i strukturze społecznej. Chociaż nieco inne są przyczyny wstępowania do gangu w San Ángel i w Portland, Matutes stanowią meksykański odpowiednik South Side 13. Fascynacja młodzieży w San Ángel gangiem Sur 13, a także traktowanie go jako wzorca do naśladowania przez Matutes to przykład, jak dzielnica South Side 13 stała się transnarodowa.

Słowa kluczowe: transnarodowość, transfer społeczny, migracje, Meksyk, Stany Zjednoczone Ameryki, gangi, subkultura, deportacje

Podziękowania

Autorka pragnie serdecznie podziękować Redaktor naczelnej „Ludu”, prof. UAM, dr hab. Danucie Penkali-Gawęckiej oraz anonimowym Recenzentem, których rady i uwagi okazały się niezwykle cenne w pracy nad artykułem.

LITERATURA

- Anacka M. i in.
2011 *Etnosondażowe podejście do badania migracji jako procesu społecznego*, w: P. Kaczmarczyk i in. (red.), *Mobilność i migracje w dobie transformacji: wyzwania metodologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 68-154.
- Bailón Corres J.
2010 *Los avatares de la democracia (1970-2008)*, w: M. de los Ángeles Romero i in., *Oaxaca*, México: Fondo de la Cultura Económica, s. 248-287.
- Berry J.W. i in.
1989 *Acculturation Attitudes in Plural Societies*, „Applied Psychology” 38, s. 185-206.
- Buchowski M., Schmidt J.
2012 *Imigracja a heterogeniczność kulturowa. Perspektywa antropologiczna*, w: M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, s. 7-22.
- Čağlar A.
2010. *Rescaling Cities, Cultural Diversity and Transnationalism: Migrants of Mardin and Essen*, w: S. Vertovec (ed.), *Anthropology of Migration and Multiculturalism: New Directions*, London: Routledge, s. 112-138.
- Campbell J.
2010 *The „Problem” of Ethics in Contemporary Anthropological Research*, „Anthropology Matters” 12, s. 1-17.
- Carpena-Méndez F.
2010 *Gangs Play Role in New Identities*, „Newsletter of The Center for the Humanities Oregon State University” s. 1, 8, <http://oregonstate.edu/dept/humanities/sites/default/files/newsletter/2010-fall.pdf> (10.06. 2014).
- Castells M.
2009 *Koniec tysiąclecia*, przeł. M. Marody, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Crick M.
1993 *Introduction*, w: M. Crick, B. Geddes (eds.), *Research methods in the field: ten anthropological accounts*, Geelong: Deakin University Press, s. 3-8.
- Definition and Classification...*
2007 *Definition and Classification of Gangs (Executive Summary)*, Washington, DC.: General Secretariat of the Organization of American States, Department of Public Security Organization of American States, <http://scm.oas.org/pdfs/2010/CP24469E-4.pdf> (10.06. 2014).
- Faist T.
2000 *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford: Clarendon Press.
- Faist T., Fauser M., Reisenauer E.
2013 *Transnational Migration*, Cambridge, Malden: Polity.

- Gardner K.
1999 *Location and Relocation: Home, „the Field” and Anthropological Ethics (Sylhet, Bangladesh)*, w: C.W. Watson (ed.), *Being There. Fieldwork in Anthropology*, London: Pluto Press, s. 49-73.
- Gordon M.M.
1947 *The Concept of the Sub-Culture and Its Application*, „Social Forces” 26, s. 40-42.
- Hannerz U.
2004 *Skreolizowany świat*, przeł. J. Giebułtowski, w: M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 284-298.
- Haviland W.
1999 *Cultural Anthropology*, Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Hiernaux-Nicolas D., Zárate Vidal M.
2008 *Transnacionalismo, cultura y espacio*, w: D. Hiernaux-Nicolas, M. Zárate Vidal (coord.), *Espacios y transnacionalismo*, México: Casa Juan Pablos, s. 9-22.
- Kowalewski Z.W.
1994 *RAP między Malcolmem X a subkulturą gangową*, Warszawa: [PWR].
- Laine de M.
2000 *Fieldwork, Participation and Practice: Ethics and Dilemmas in Qualitative Research*, London: SAGE Publications.
- Landolt P.
2001 *Salvadoran Economic Transnationalism: Embedded Strategies for Household Maintenance, Immigrant Incorporation, and Entrepreneurial Expansion*, „Global Networks” 1: 3, s. 217-242.
- Levitt P.
2001a *The Transnational Villagers*, Berkeley: University of California Press.
2001b *Transnational Migration: Taking Stock and Future Directions*, „Global Networks” 1: 3, s. 195-216.
- Levitt P., Lamba-Nieves D.
2011 *Social Remittances Revisited*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 37: 1, s. 1-22.
2013 *Rethinking Social Remittances and the Migration-Development Nexus from the Perspective of Time*, „Migration Letters” 10, s. 11-22.
- López Castro G.
1985 *La casa dividida*, Zamora, Michoacan: El Colegio de México.
- Merton R.K.
1982 *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, przeł. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nateras Domínguez A.
2007 *Adscripciones juveniles y violencias transnacionales: Cholos y maras*, w: J.M. Valenzuela Arce, A. Nateras Domínguez, R. Reguillo Cruz (coord.), *Las Maras: Identidades juveniles al limite*, México: Universidad Autónoma Metropolitana, s. 127-155.

National Youth Gang Survey...

- 2000 *1998 National Youth Gang Survey. Summary*, Washington: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, National Youth Gang Center, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/183109.pdf> (10.06. 2014).
- Palczyński T.
1997 *Kontestacja: formy buntu we współczesnym społeczeństwie*, Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Posern-Zieliński A.
2010 *Globalizacja w „czwartym świecie” a nowe ruchy tubylcze*, „Lud” 94, s. 25-46.
- Ramírez Valenzuela E.
2012 *Young Victims, Young Perpetrators? Anthropological Reflections on Agency and Subjectivity among Mexican Youth in the „War Against Drugs”*, Sussex: University of Sussex.
- Rumbaut R.G.
2004 *Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States*, „International Migration Review” 38: 3, s. 1160-1205.
- Smith R.C.
2006 *México en Nueva York: Vidas transnacionales de los migrantes mexicanos entre Puebla y Nueva York*, przeł. L.R. Morán Quiroz, México: Miguel Ángel Porrúa.
- Turner V.
2005a *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przeł. W. Usakiewicz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2005b *Proces rytualny*, przeł. I. Kurz, w: A. Chałupnik i in. (red.), *Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 121-138.
- Valenzuela Arce J. M.
2007 *La mara es mi familia*, w: J.M. Valenzuela Arce, A. Nateras Domínguez, R. Reguillo Cruz (coord.), *Las Maras: Identidades juveniles al límite*, México: Universidad Autónoma Metropolitana, s. 33-61.
- Vigil J.D.
2007 *Marginalidad múltiple: un marco comparativo para comprender a las pandillas*, w: J.M. Valenzuela Arce, A. Nateras Domínguez, R. Reguillo Cruz (coord.), *Las Maras: Identidades juveniles al límite*, México: Universidad Autónoma Metropolitana, s. 63-81.
- Wallerstein I.
2006 *Nowoczesny system-świat*, przeł. A. Ostolski, w: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 747-753.
- Watson C.W.
1999 *Introduction: The Quality of Being There*, w: C.W. Watson (ed.), *Being There. Fieldwork in Anthropology*, London: Pluto Press, s. 1-24.

Agnieszka Radziwinowiczówna

GANG SUBCULTURE IN A MEXICAN TRANSNATIONAL COMMUNITY
AS AN EXAMPLE OF SOCIAL REMITTANCE

(Summary)

The aim of this article is to describe a gang subculture that has emerged in a Mexican pueblo and to explain its origin. Explanations which indicate the globalization of culture are insufficient, as long as they leave the question why this certain subculture appeared in pueblo unanswered. The author of the article, using the ethnographic data which she has collected in Mexico, explains that the gang subculture is a social remittance transferred from the U.S. by the migrants. The concept of social remittances introduced by Peggy Levitt seems to be the most suitable explanation due to the migratory character of the community. Migrants from the pueblo under study are connected with their hometown and with other migrants both in Mexico and in the U.S. As a result of sixty years of spatial mobility, the community has turned transnational. In the transnational space of the community, monetary and social remittances are exchanged. The author shows, however, that the concept of social remittances does not lead to explain how an urban subculture could be transferred to a rural community. In order to explain the conditions necessary for a successful remittance, it is crucial to take into account the world-system localization of the places between which the remittances flow and understand life opportunities of the members of a transnational community. In spite of the fact that the community under study is located both in the center and periphery, the youth join gangs, on either side of the state border, due to their discontent and in search of alternative patterns to an oppressive social structure.

Key words: transnationalism, social remittance, migration, Mexico, United States of America, gangs, subculture, deportations

Agnieszka Radziwinowiczówna
Centre of Migration Research
University of Warsaw
Banacha Street 2b
02-097 Warszawa, Poland
a.radziwinowicz@is.uw.edu.pl